

УДК 364.4-053.9(497.11)

DOI: <https://doi.org/10.22182/sp.22020.3>

Прегледни рад

*Бојана Димитријевић**

ОД НЕФОРМАЛНОГ КА ФОРМАЛНОМ- УЛОГА ПОРОДИЦЕ У СИСТЕМУ ДУГОТРАЈНЕ НЕГЕ

Сажетак

Савремени појединац свакодневно се суочава са све већим изазовима усклађивања професионалних и породичних обавеза. Продужетак животног века, доприноси и повећању броја старих којима је потребна дуготрајна нега, док у исто време све каснији одлазак у пензију, прековремени рад или ангажовање на више послова истовремено, знатно смањују могућност млађих чланова породице, да на њих адекватно одговоре, ослањајући се искључиво на неформалне видове подршке. Посматрано из перспективе институционалистичке теорије, описано стање захтева хитну интервенцију државе, како би се развојем различитих услуга у заједници намењених старим особама спречила- одложила потреба за њиховим смештањем у неку од резиденцијалних институција социјалне заштите, уз истовремено смањивање степена ризика да се чланови породица који им пружају дуготрајну негу, суоче са синдромом изгарања.

Анализом садржаја релевантних документа, утврђено је да услуге у заједници намењене старим особама, нажалост још увек нису у складу са реалним потребама припадника ове популације. Тако се на пример, упркос прокламованом начелу деинституционализације, последњих година у Србији, отвара све већи број домова за смештај старих лица, док услуга помоћи у кући намењена припадницима ове популације и даље не постоји у многим општинама наше земље, при чему је важно

* bojana.dimitrijevic179@gmail.com

напоменути, да је ова услуга најчешће доступна искључиво старим особама које живе саме.

Кључни циљ овог рада биће дескриптивна анализа доступности услуга у заједници намењених старима, као и (не) могућност истовременог коришћења ресурса и неформалног и формалног система приликом пружања дуготрајне неге припадницима ове популације, како би се уз унапређење квалитета њиховог живота, превенирао ризик од појаве синдрома изгарања код чланова породице који им свакодневно помажу.

Кључне речи: старе особе, дуготрајна нега, услуге у заједници, формални и неформални систем неге, подршка.

1. УВОД

Бројне социо-економске промене које су обележиле развој Србије током протеклих неколико деценија, значајно су утицале и на свакодневно функционисање савремене породице, која се као основна ћелија људског друштва, увек сматра приоритетним извором подршке у задовољавању потреба својих чланова, што је посебно изражено у тзв. традиционалним друштвима, попут нашег. Тако се и поред различитих промена које су до данас обележиле функционисање породичног система у Србији, породица још увек сматра приоритетним извором подршке. Нажалост, када се има у виду савремени темпо живота, обележен све чешћом потребом да појединац буде ангажован на два или више посла истовремено, уз тенденције континуираног подизања старосне границе за одлазак у пензију, нереално је очекивати да ће породична група самостално успети да адекватно одговори на потребе свих својих чланова, уколико изостане одговарајућа подршка шире друштвене заједнице, нарочито када је неке од њих (нпр. деци, старим особама или лицима са инвалидитетом) неопходно у дужем временском периоду пружати континуирану негу.

Имајући у виду продужени животни век савременог појединца, реално је очекивати и да је све више старих особа којима је услед нарушеног здравственог стања, за успешно

свакодневно функционисање, неопходна континуирана подршка другог лица. Како млађи чланови породице, услед све већег броја професионалних обавеза, најчешће нису у могућности да им самостално пруже дуготрајну негу (чак и када са њима живе у истом домаћинству), пред систем социјалне заштите поставља се озбиљан изазов у погледу развоја услуга у заједници намењених старим особама, које ће припадницима ове популације омогућити да остајући у природном окружењу, добију неопходну подршку у активностима свакодневног самозбрињавања, смањујући истовремено ризик да се чланови њихових породица, који им пружају дуготрајну негу, суоче са синдромом изгарања.

2. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ И ТЕОРИЈСКИ ОКВИР РАДА

Полазећи од чињенице да се све већи број старих особа суочава са потребом добијања континуиране подршке од стане другог лица приликом задовољавања основних егзистенцијалних потреба а да савремена породица неретко није у могућности да им пружи адекватну подршку приликом њиховог задовољавања, предмет овог рада биће анализа, у којој мери постојеће услуге у заједници намењене старим особама, могу допринети њиховом лакшем свакодневном функционисању и спречити (или бар одложити) потребу за њиховим институционалним збрињавањем. Посебан акценат биће стављен на (не)доступност услуге помоћи у кући старим особама којима је потребна дуготрајна нега а живе у домаћинству са млађим сродницима који су им неретко и једини извор подршке. Осврнућемо се истовремено и на могућност да се коришћењем услуга у заједници (као формалног извора подршке старим лицима) смањи ризик од суочавања са синдромом изгарања, чланова породице који им пружају дуготрајну негу.

Кључни циљ овог рада биће дескриптивна анализа доступности услуга у заједници намењених старима, као и (не) могућност истовременог коришћења ресурса и неформалног и формалног система приликом пружања дуготрајне неге припадницима ове популације, како би се уз унапређење

квалитета њиховог живота, превенирао ризик од појаве синдрома изгарања код чланова породице који им свакодневно помажу.

Као основне појмове у овом раду користимо термине: старе особе и услуге у заједници.

Старе особе- упркос чињеници да је процес старења, данас предмет проучавања већег броја наука и научних дисциплина, јединствено одређење појма старости још увек не постоји. У зависности од културних норми које владају у одређеном друштву, прелаз из „средњег“ (животног) доба у „старост“, различито се одређивао током историјских епоха. Она је некада почињала већ преласком 40-е, док неке савремене тенденције, старост повезују тек са уласком у осму деценију живота (Миленковић, Опачић 2012, 8-9). Имајући у виду да се са социолошког и психолошког становишта, „уласком у старост“, данас најчешће сматра период након навршених 60, односно 65 година живота, за потребе овог рада ћемо под појмом старе особе сматрати сва лица која су напунила 65 година живота.

Услуге у заједници- сагласно „Закону о социјалној заштити“ чијим се одредбама из члана 44 дневне услуге у заједници одређују као „активности које продужавају боравак корисника у породици и непосредном окружењу“ (ЗОСЗ чл. 44), за потребе овог рада под услугама у заједници сматраћемо све услуге из домена социјалне заштите намењене старим особама доступне на локалном нивоу, које имају за циљ да обезбеде подршку у задовољавању свакодневних базичних потреба припадника ове популације, како би што дуже остали у природном окружењу, уз истовремено смањивање оптерећења чланова породица који им пружају дуготрајну негу.

Имајући у виду чињеницу да се особе које пружају дуготрајну негу остарелим члановима својих породица и/или (блиским) сродницима, ослањајући се искључиво на ресурсе тзв. неформалне мреже, свакодневно суочавају са различитим изазовима и тешкоћама (тешкоће усклађивања професионалних обавеза са потребама остареле особе за дуготрајном негом, повишеним степеном стреса, хроничном исцрпљеношћу и сл.), што све као своју крајњу последицу неретко има повишен ризик

њиховог суочавања са неким обликом социјалне изолације, као основно теоријско полазиште, у овом раду ћемо користити теорију социјалне искључености. Одступање од поменутог теоријског становишта, предвиђа се само у случају да особе које пружају дуготрајну негу остарелим члановима својих породица и/или (блиским) сродницима, у тим активностима добијају интензивну подршку и других чланова тзв. неформалне мреже (нпр. даљих рођака, комшија, пријатеља и сл.).

У првом делу овог рада пажњу ћемо посветити изазовима са којима се суочавају чланови породице који пружају дуготрајну негу старим особама, стављајући посебан акценат на тешкоће усклађивања професионалних и других (личних) обавеза особа које у дужем временском периоду пружају континуирану негу остарелом члану породице. У другом делу рада бавићемо се услугама у заједници које би могле да смање степен оптерећења сродника који старим особама пружају дуготрајну негу, као и степеном њихове доступности/недоступности старим особама којима је потребна континуирана подршка у свакодневном задовољавању основних животних потреба а живе у заједничком домаћинству са млађим сродницима који им у томе помажу.

3. ИЗАЗОВИ ПРУЖАЊА ДУГОТРАЈНЕ НЕГЕ СТАРИМ ОСОБАМА

Савремен начин живота, за собом неминовно повлачи и бројне социо-демографске промене, што је посебно изражено у економски развијеним државама, међу којима су и земље чланице ЕУ. Тако се услед продужетка животног века и све мањег природног прираштаја, европски (баш као и северноамерички) континент, последњих деценија суочава са константним старењем становништва. Тренд брзог повећања броја старих присутан је и у Србији, у којој је према подацима Републичког завода за статистику Србије у 2016. години било „7 058 322 становника, а популација стара 65 и више година чинила је 19% укупног становништва“ (Бабовић и др. 2018, 13). док подаци са краја 2018. године показују да „особе старије од 80 година („старији старији“) чине 4,33% популације“ , (Врачевић и др. 2019, 7). са тенденцијом даљег раста, тако да

се према неким проценама очекују да ће „старији од 80 година 2020. године чинити 4,73% а 2030. године 5,67%“ (Исто 7) становника наше државе.

Описано стање као једну од својих последица има и све већи број старих особа којима је за успешно свакодневно задовољавање основних животних потреба, неопходна континуирана подршка другог лица, чији обим може варирати од потребе да им неко донесе основе намирнице (хлеб, млеко), до пружања подршке приликом одржавања личне хигијене, одлазака у тоалет, узимања хране и/или лекова и сл., што неретко захтева и континуирани надзор у трајању од 24 часа дневно. У прилог чињеници да је старим особама веома често потребна подршка другог лица приликом обављања свакодневних активности, најбоље сведоче резултати најновијег истраживања, показујући да ову врсту подршке користи „скоро сваки други припадник старије генерације (40%), за разлику од младих код којих тек сваки седми користи ову врсту подршке (15%)“ (Врачевић и др. 28). Полазећи од традиционалног схватања, да појединац који се нађе у стању социјалне потребе (што обухвата и потребу за дуготрајном негом), подршку првенствено треба да добије од чланова тзв. неформалне мреже- породице, рођака и/или пријатеља, у улози пружаоца дуготрајне неге старим особама, најчешће се појављују чланови њихових породица.

Полазећи од чињенице да се савремени темпо живота, као и структура породице у Србији, значајно разликују у односу на оне из периода 80-их и 90-их година XX века, реално је очекивати да се међа и друштвени однос према концепту међугенерациске солидарности, што се несумњиво одражава и на пружање дуготрајне неге старим особама. Тиме су посебно погођене жене, које су сходно традиционалним навикама патријархалне друштвене средине, најчешће главни извор пружања подршке свим члановима породице којима је то потребно, без обзира да ли је у питању обављање послова у домаћинству, нега старих особа или чување деце. У прилог изнетом ставу да пружање неформалне неге старим особама најчешће представља обавезу жене средњих година, говоре и резултати најновијих истраживања, показујући да у земљама ЕУ међу особама које пружају дуготрајну негу члановима своје

породице „две трећине чине жене, просечне старости око 55 година“ (Исто 28) док „типичан пружалац услуга неформалне неге у САД (65%) је женског пола и има 69,4 године, а пружа услуге особи старијој од 75 година“ (Исто 10). На значај пружања неформалне неге старим особама указује и податак да је 2011. године, у Француској, од укупног броја старих који су имали потребе за дуготрајном негом „48% добијало подршку само од стране неформалног неговатеља, 20% од стране професионалаца и 32% од стране професионалаца и неформалних неговатеља“ (Le Bihan 2018, 10).

Разматрајући изазове пружања неформалне дуготрајне неге старим особама, неопходно је имати у виду и актуелне промене које су се током последње деценије догодиле на тржишту рада у Србији. Тако се услед развоја приватног сектора, данас често суочавамо са чињеницом да све већи број припадника тзв. средње генерације ради прековремено или се у циљу побољшања животног стандарда, одлучује да буде ангажован на два или више послова истовремено. Поред тога, актуелна реформа пензионог система, континуирано (из године у годину) повећава старосну границу жена за одлазак у пензију, чиме се значајно повећава шанса њиховог суочавања са изазовом усклађивања својих професионалних обавеза и времена које треба/морају да издвоје за пружање дуготрајне неге својим остарелим сродницима. О тешкоћама усклађивања обавеза на послу са потребама дуготрајне неге старих, најбоље сведочи податак да у „Европској унији је 5% пружаоца неге пријавило да су због пружања неге родитељима имали последице на послу“ (Врачевић и др. 9) Зато се неретко сасвим оправдано намеће питање: Да ли савремена породица има довољно капацитета да пружа дуготрајну негу својим најстаријим члановима а не да ли то жели да чини?

Искуство особа које пружају дуготрајну негу остарелим члановима својих породица, најконцизније се могу описати следећим цитатом: „Негативно и исцрпљујуће- психички, физички и финансијски“ (Сатарић, Милићевић-Калашић 2014, 25). Поред тешкоћа у погледу усклађивања професионалних обавеза и потреба чланова породице који пружају дуготрајну негу својим остарелим сродницима, као кључне изазове можемо издвојити: физичку исцрпљеност (болове у врату,

леђима, екстремитетима), премор, повећане финансијске трошкове (услед додатних новчаних издатака за обезбеђивање лекова, посебно прилагођеног превоза уколико је реч о особи која није покретна али и оних насталих услед „губитка прихода у случају немогућности да се успешно комбинују рад и потребе неге“) (Врачевић и др. 11) као и психичких тешкоћа, које се могу испољити у виду губитка енергије, поремећаја сна, депресије, главобоље, недостатка концентрације, промена у телесној тежини, хроничног стреса, осећаја кривице и/или несигурности и сл. Описано стање као своју крајњу последицу неретко може имати њихово суочавање са синдромом изгарања и/или неким обликом социјалне изолације али и настанка неког хроничног обољења. У прилог изнетом ставу, говоре и следећи статистички подаци:

- чак 22% особа (у САД-у) које се старају о својим остарелим сродницима, сматра да им се здравствено стање погоршало од када су ангажовани на пословима пружања дуготрајне неге

- 22% особа које су континуирано пружале неформалну негу старим особама у периоду дужем од годину дана, суочило се са озбиљним финансијским проблемима (Hunt 2016, 201-223).

- 19% неформалних пружаоца дуготрајне неге жали се на висок ниво физичког умора а чак 38% њих је суочено са емоционалним стресом, при чему „пружање дуготрајне неге блиском рођаку (супружник, родитељ) је емотивно више стресно (45% и 44%), него пружање неге даљем рођаку (18%)“ (Врачевић и др. 12).

Описано стање јасно указује да су чланови породица који својим старим сродницима пружају дуготрајну негу, све чешће суочени са бројним изазовима, који им у значајној мери смањују капацитете да адекватно одговоре на њихове потребе, ослањајући се искључиво на ресурсе тзв. неформалне мреже подршке, односно без коришћења неке од услуга у заједници намењене старим особама. Зато ћемо се у наредном делу рада позабавити доступношћу услуга у заједници старим особама којима је потребна дуготрајна нега, стављајући посебан акценат на могућност њиховог паралелног-комбинованог коришћења са

неформалном подршком коју старе особе добијају од чланова својих породица и/или (блиских) сродника.

4. УСЛУГЕ У ЗАЈЕДНИЦИ КАО ВИД ПОДРШКЕ У ПРУЖАЊУ ДУГОТРАЈНЕ НЕГЕ СТАРИМ ОСОБАМА

Континуиран продужетак животног века, праћен све већим бројем старих особа којима је неопходна помоћ другог лица приликом задовољавања основних животних потреба, као један од главних изазова намеће обезбеђивање адекватне подршке најстаријим суграђанима којима је потребна дуготрајна нега. Имајући у виду савремени темпо живота (честе миграције млађег становништва из села у град- посебно у веће индустријске и универзитетске центре, одласци у иностранство, као и све чешће ангажовање на два (или више) радних места истовремено), пружање дуготрајне неге искључиво у оквиру породичне-међугенерациске солидарности, постаје све теже изводљиво, услед чега се повећава интересовање за ангажовањем професионалних пружаоца дуготрајне неге старим особама. Као одговор на описано стање, у оквиру система социјалне заштите, креирано је више сервиса подршке, чија је сврха да старим особама омогући адекватно задовољење основних животних потреба, тако да без обзира на све оно што због старости (и/или постојања хроничне болести) не могу самостално да обаве, очувају самопоштовање и одрже/унапреде квалитет властитог живота. Посматрајући облике подршке који се у нашој земљи нуде припадницима ове популације, можемо их поделити на 1) услуге домског смештаја 2) услуге породичног смештаја и 3) услуге у заједници намењене старим особама.

Занимљиво је запазити да упркос актуелном тренду деинституционализације, у нашој земљи из године у годину расте број старих особа које су корисници домског смештаја. У прилог томе говоре и релевантни статистички подаци, показујући да је у 2014. години „укупно 9 194 старих без услова за самосталан живот и одговарајућег породичног старања користило услуге смештаја у домовима, “(Петровић 2015, 48) док је тај број у 2017. години у државним и приватним домовима за старе износио 12 036 (Дакић 2018, 12). Порасту

броја старих особа које користе услугу институционалног збрињавања засигурно је допринела и њена већа доступност, будући да током последњих година имамо 246 издатих лиценци за услуге домског смештаја (УСЗ Услуге социјалне заштите). Разлоге описаног стања, поред пораста броја приватних домова за смештај старих лица, сасвим сигурно можемо тражити и у недовољној развијености других видова подршке за припаднике ове популације.

Анализирајући услугу породичног смештаја старих особа (као мање рестриктивног облика подршке старим особама у односу на домски смештај), оправдано можемо констатовати његову изузетно слабу развијеност у Србији. У прилог томе говори и податак да су током 2016. године, свега 72 особе старије од 65 година живота користило ову услугу (Дакић 2017, 44).

Полазећи са становишта да је за сваког појединца најпожељније да живот проводи у природном окружењу, у нашој земљи се током последњих деценија све више пажње посвећује развоју услуга у заједници намењених старим особама, како би се спречила потреба за институционалним збрињавањем припадника ове популације, међу којима се као најзначајније издвајају помоћ у кући и дневни боравци за стара лица. Услуга помоћи у кући за старе намењена је лицима старијим од 65 година која „имају ограничења физичких и психичких способности услед којих нису у стању да независно живе у својим домовима без редовне помоћи у активностима дневног живота, неге и надзора, при чему је породична подршка недовољна или није расположива“ (Службени гласник РС Посматрајући дато одређење услуге помоћи у кући за старе особе, оправдано је очекивати да њено коришћење може бити идеална подршка како старима којима је потребна дуготрајна нега, тако и њиховим сродницима/члановима породице који им је пружају. Значај ове услуге за старе особе, потврђују и резултати најновијег истраживања, вршеног међу старим особама које живе на територији општине Нови Београд, које показује да „чак 86% испитаника вредновало је ову услугу као важну и веома важну“ (Сатарић, Перишић 2017, 53) сматрајући је најважнијим обликом подршке који Град Београд нуди својим најстаријим становницима.

Досадашња пракса најжалост, показује да услуга помоћи за старе ипак није доступна многим старим особама које имају потребу за дуготрајном негом а живе у свом природном окружењу. У прилог томе говоре и релевантни статистички подаци, показујући да је на територији Града Београда приликом добијања права на коришћење услуге помоћи у кући за (одрасла и) стара лица извршена добра „таргетираност корисника у погледу породичног статуса (с обзиром да 80% корисника који примају ову услугу, живе сами, те немају непосредну подршку породице)“ (Матковић, Станић 2014, 71) због чега је током 2014. године ову услугу користио и релативно мали број особа из нашег главног града које су оболеле од деменције- њих свега „10% (услов за остваривање овог права је да живи сама у стану)“ (Сатарић, Милићевић-Калашић 20) чиме се додатно допринело оптерећености њихових сродника који им пружају дуготрајну негу. Зато уопште није зачуђујуће што „свака четврта породица ангажује и приватни сервис/плаћену особу која учествује у неговању дементног члана. У 10% случајева, у неговање се укључују и сродници“ (Исто, 21). Из наведених података се најжалост, не може сазнати који проценат сродника старих којима је потребна дуготрајна нега, ангажују приватне и регистроване пружаоце услуга (за које оправдано можемо претпоставити да имају одређену контролу квалитета услуга) а колико се „довија“ ангажовањем помоћи у виду плаћања особа (најчешће жена) које услуге неге пружују „на црно“, при чему је врло дискутабилно и незахвално говорити који је вид пружања услуга за сроднике старе особе економски повољнији.

Посматрајући степен (не)развијености услуге помоћи у кући за (одрасла и) стара лица, можемо уочити да упркос чињеници да је ово (поред дневних боравака за децу са сметњама у развоју) једна од најразвијенијих услуга у заједници (која је током 2015. године постојала на територији 122 јединице локалне самоуправе),(Матковић, Страњаковић 2016 18) њена доступност старим особама са територије наше земље и даље је недовољна у односу на реалне потребе припадника ове популације за њеним коришћењем. Тако је у поменутој години ову услугу користило само 1,1% припадника популације старије од 65 година, који живе на територији наше земље, што је знатно „ниже у поређењу са развијеним земљама

са сличним системом социјалне заштите: на пример, у Немачкој се услуга помоћи у кући обезбеђује за 2,6% лица старијих од 64“ (Матковић, Станић 54) при чему је важно нагласити, да је обухват особа старих од 65 година, коришћењем услуга у заједници у Србији током 2012. године, од земаља европског континента, био већи једино у односу на Литванију (0,6%) и Румунију (0,3%), док је нпр. у Холандији обухват старих који су у то време користили услуге у заједници, износио чак 21% (Сатарић, Милићевић-Калашић 26).

Поред (релативно) малог обухвата старих особа, важно је напоменути, да се услуга помоћи у кући за (одрасла и) стара лица најчешће пружа као услуга неке државне институције социјалне заштите (нпр. геронтолошких центара или центара за социјални рад) и то само „током 5 радних дана, са динамиком од једне, три или пет посета недељно у зависности од процене потреба корисника, али не и викендом и државним празницима“ (Сатарић 2013, 7).

Анализирајући развијеност других услуга у заједници намењених старим особама, релевантни подаци, јасно говоре у прилог њиховој изузетно слабој развијености. Тако је на пример, у Србији током 2012 године, постојало 12 дневних боравака за стара лица (тада је ова услуга постојала у свега 8% јединица локалне самоуправе), (Вуковић, Вуковић, Цвејић 2014 21). док је у 2015-ој њихов број опао на 10 (Матковић, Страњаковић 18) при чему је важно истаћи да је у поменуте три године, број старих особа које су користиле ову услугу подршке, опао чак за 46% (са 1 022 у 2012. на 559 у 2015. години) (Исто 26). Разлоге описаног стања никако не можемо приписати смањеној потреби за овим видом подршке. Напротив, резултати истраживања вршеног са породицама старих особа оболелих од деменције, показују да нешто више „од 80% испитаника сматра да би било веома корисно да постоји Дневни центар и они би своје болесне чланове укључили у исти“ (Сатарић, Милићевић-Калашић 26).

Смањење броја корисника услуге дневног боравака за стара лица, пре можемо повезати са тешкоћама у обезбеђивању (стабилних) извора њиховог финансирања, будући је дневни боравак чији су пружаоци организације цивилног друштва

најчешће „бесплатан, намењен је најсиромашнијим грађанима и често се затвара (поготову зими) због недостатка средстава“ (Вуковић, Вуковић, Цвејић 22). С друге стране, услуге дневног боравка за стара лица, која пружа јавни сектор, имају стабилне изворе финансирања али највећи број локалних самоуправа се не одлучује на њихово отварање. Овде је важно напоменути и да је чак 65% сродника који се старају о старим особама оболелим од деменције, спремно да партиципира у финансирању услуге дневног боравка (додуше највећи број-35% њих у скромном износу висине до 5 000 динара), при чему забрињава податак, да је чак око 35% испитаника изјавило да није спремно да учествује у финансирању поменуте услуге, (Сатарић, Милићевић-Калашаић 26) што можемо тумачити и као економску исцрпљеност (породице) пружањем дуготрајне неге остарелом сроднику али и као знак да наше друштво (још увек) није (потпуно) спремно на исказивање финансијске солидарности према својим најстаријим члановима.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Процес старења популације као глобални феномен, неминовно доноси бројне изазове у области социјалне политике, нарочито када је у питању пружање дуготрајне неге старим особама. Продужење животног века, праћено смањењем степена међугенерациске солидарности, намеће потребу за креирањем и развојем све већег броја услуга подршке намењених старим особама које имају потребе за дуготрајном негом, пребацујући полако али сигурно „задатке“ њеног задовољавања са чланова неформалне мреже подршке (сродника, пријатеља, комшија и сл.) на тзв. формалне пружаоце, односно професионалце из области здравствене и социјалне заштите. Описано стање карактеристично је и за земље које пролазе (или су прошле) период социо-економске транзиције, међу којима је и Србија, у којој старе особе чине скоро 1/5 укупног становништва, уз тенденцију његовог континуираног пораста.

Имајући у виду да се према резултатима најновијих истраживања, чак 2/5 особа старијих од 65 година живота, редовно ослања на подршку чланова породице, приликом задовољавања неких важних животних потреба (нпр. набавке

намирница, транспорта до неке локације, одржавања хигијене домаћинства и сл.), неспорно је да савремена породица данас, представља (врло) значајан извор подршке својим најстаријим члановима, нарочито када су у питању активности пружања дуготрајне неге. Резултати досадашњих истраживања показују да се чланови породице који (сасвим самостално) пружају дуготрајну негу старој особи, неретко суочавају са бројним изазовима а међу њима као најчешће можемо издвојити: хронични премор, висок степен стреса, повећане финансијске издатке, погоршање здравственог стања, као и немогућност усклађивања професионалних обавеза са потребама пружања неге старој особи. Узроке описаног стања, сасвим сигурно можемо тражити и у недовољној развијености услуга у заједници намењених старим особама. Тако се данас, упркос општем тренду деинституционализације, суочавамо са чињеницом свакодневног пораста броја новоотворених домова за смештај старих лица, док у исто време, услугу помоћи у кући користи само 1,1% особа старијих од 65 година, које живе у Србији.

Описано стање намеће бројне дилеме пред особе које у дужем временском периоду пружају континуирану негу својим остарелим сродницима/члановима породице. Да ли стару особу сместити у дом или наставити да јој (сасвим самостално) пружате потребну негу у „кућним условима“? Само је једна од (најнезахвалнијих) дилема са којом се суочавају млађи сродници, бринући о остарелом члану породице. Изазови пружања дуготрајне неге старим особама постају још сложенији када млађи чланови породице који им свакодневно пружају потребну подршку, морају да одсуствују неколико дана од куће, како би завршили неке обавезе или (једноставно) отишли на одмор и/или мало предахнули од послова пружања дуготрајне неге. Чињеница да у Србији још увек нису заживеле услуге дневних боравака и предах смештаја за старе особе, породици често не оставља много избора- ако нема дневног боравака у који би током радног времена, могли сместити своје остареле сроднике, њихово смештање у дом за стара лица, неретко постаје нужност (а не избор) за њихове млађе сроднике.

Наведени подаци, јасно говоре у прилог потребе даљег рада како на развијању већ постојећих услуга у заједници

намењених старим особама, тако и на осмишљавању неких нових, чијом би се имплементацијом створили услови за (што лакше) комбиновање ресурса неформалне и формалне мреже подршке приликом пружања дуготрајне неге припадницима ове популације. Зато ћемо у наредним редовима дати кратак предлог активности, које је потребно реализовати у циљу побољшања квалитета живота како старих особа које имају потребу за дуготрајном негом а живе у свом природном окружењу, тако и њихових сродника/чланова породица, који им континуирано (у дужем временском периоду, пружају подршку приликом задовољавања свакодневних/базичних потреба:

- Повећати доступност услуге помоћи у кући за (одрасла и) стара лица, особама старијим од 65 година које имају потребу за дуготрајном негом-успоставити је у општинама/градовима у којима још увек не постоји и радити на повећању обухвата броја корисника (нарочито оних старијих од 65 година) у општинама/градовима у којима ова услуга већ постоји
- Радити на оснивању дневних боравака за старе особе којима је потребан континуиран надзор и/или интензивна подршка приликом задовољавања свакодневних потреба. Настојати да се (колико је то могуће) радно време дневних боравака за старе особе, усагласи са професионалним обавезама-радним временом, чланова породице који им свакодневно помажу
- Радити на увођењу услуге предах смештаја намењене старим особама којима је потребна дуготрајна нега и/или континуирани надзор, како би млађи-радно способни сродници који им свакодневно помажу имали/добили прилику да се (повремено) одморе од послова пружања дуготрајне неге и/или да негде отпутују (на више дана)
- Радити на увођењу новчане партиципације у финансирању услуга у заједници од стране самих корисника и/или чланова њихових породица
- Заговорати потребу да законска обавеза издржавања међу сродницима, постане основ финансијске партиципације у цени услуга у заједници намењених

старим особама, при чему би се износ финансијске партиципације одређивао на основу стручне процене центра за социјални рад (у обзир би се узимали: потребе старе особе за подршком, њена материјална ситуација, као и материјална (и породична) ситуација свих особа које према њој имају законску обавезу издржавања)

- Залагати се да старе особе које имају потребу за дуготрајном негом а живе у домаћинству са млађим-радно способним особама које им свакодневно помажу, остваре право на коришћење услуге помоћи у кући за (одрасла и) стара лица
- Радити на увођењу специјализованог превоза за старе особе које се отежано крећу или користе инвалидска колица, како би могле да лакше стигну до дневних боравака намењених припадницима ове популације
- Залагати се да старе особе које живе у сеоским срединама а којима је потребна континуирана подршка при задовољавању свакодневних-базичних потреба, добију адекватну подршку, односно да услуге у заједници намењене старим особама буду подједнако доступне становницима и урбаних и руралних насеља

ЛИТЕРАТУРА

Бабовић Марија, Величковић Катарина, Стефановић Стефан, Тодоровић Наташа, Врачевић Милутин, *Социјална укљученост старијих особа (65+) у Србији*, Црвени крст Србије, Београд, 2018.

Врачевић Милутин, Тодоровић Наташа, Зајић Градимир, Кузманов Лидија, *Међугенерациска размена у Републици Србији*, Црвени крст Србије, Београд, 2019.

Вуковић Оливера, Вуковић Данило, Цвејић Слободан, *Упоредно истраживање локалних пружаоца услуга социјалне заштите у Србији-Конкурентност и иновативност приватног сектора*, Траг фондација, Београд, 2014.

Дакић Божидар, *Пунолетни корисници у систему социјалне заштите 2016*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2017.

Дакић Божидар, *Извештај о раду центара за социјални рад за 2017. годину*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2018.

Закон о социјалној заштити „Сл. гласник РС“, бр. 24/2011.

Матковић Гордана, Станић Катарица, *Социјална заштита у старости: Дуготрајна нега и социјална пензија*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Београд, 2014.

Матковић Гордана, Страњаковић Милица, *Мапирање услуга социјалне заштите у надлежности јединица локалне самоуправе у Републици Србији*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Влада Републике Србије, Београд, 2016.

Миланковић Маријана, Опачић Богдан, *Култура старих и стари у култури-Културни живот у трећем добу*, Завод за проучавање културног развоја, Београд, 2012.

Петровић Предраг, *Пунолетни корисници у систему социјалне заштите 2014*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2015.

Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, *Службени гласник РС* бр. 42/2013.

Сатарић Надежда, *Квалитативно истраживање-дуготрајна нега старих у Србији*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Кабинет потпредседнице Владе за европске интеграције, Београд, 2013.

Сатарић Надежда, Милићевић-Калашић Александра, *Живот без сећања-Истраживање о потребама за Дневним центром за дементне у Београду*, Амита, Београд, 2014.

Сатарић Надежда, Перишић Наталија, *Пригушена светла града-Студија о положају и потребама старачких домаћинстава Новог Београда*, Удружење грађана „Снага пријатељства“-Амита, Београд, 2017.

Услуге социјалне заштите <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/sektor-za-brigu-o-porodici-i-socijalnu-zastitu/usluge-socijalne> 10/05/2019

Gibon Hunt Gail, *Caregiving in the United States 2015.*, AARP Public Policy Institut, Bethesda, 2016.

Le Bihan Branche, *ESPN Thematic Report-Challenges in long-term care France 2018*, General Directorate for Employment, Social Affairs and Inclusion, Brussels, 2018.

Bojana Dimitrijevic

**FROM THE INFORMAL TOWARDS THE FORMAL-THE
ROLE OF FAMILIYIN THE LONG-TERM
SUPPORT SYSTEM**

Resume

Fast socio-economic development brings about numerous changes in everyday functioning in the life of an individual, also reflecting on the concept of inter-generation solidarity. Longer life expectancy and constant prolongation of minimum retirement agesignificantly diminish the modern family's ability to provide long-term support for their oldest members, especially with the lack of support by the wider community. The results of recent research show that a family member giving long-term support to an elderly person faces numerous challenges. The most common ones are chronic fatigue, high stress level, high expenses, overall health deterioration, and inability to synchronize the support and professional obligations. At the same time, longer support for the elderly provided by informal caretakers, such as relatives and family members, is often the only source of support the elderly can get. All these factors have many negative consequences on the functioning of those giving long-term support to their elderly relatives. This could even lead to them facing some form of social isolation and/or the burnout syndrome.

According to the institutional theory, simultaneously using the formal and the informal network in the long-term support for the elderly would lead to the reduction of the burden on family members. Unfortunately, although the current Social Welfare Law prescribes a host of community services for the elderly, both on the national and the local level, the empirical results show that these are not on the satisfactory level in Serbia.

To support this, it is a fact that although domestic household aid for the elderly is one of the most developed services in the community (it was available in 122 local communities in 2015), it is now available for a mere 1.1% of those older than 65 living

in Serbia. It is important to take into account that this service is only available for the elderly living alone, with no working capable household members to give them everyday support. At the same time, the necessity for elderly day care centers is not yet recognized by local communities, and its economic sustainability is often questioned. All these factors clearly show there are minimal chances for the simultaneous application of the formal and the informal support network in long-term care for the elderly. This is why one of the key challenges for the modern social welfare system in Serbia is the necessity of further development of different community services for the elderly who need long-term support. These would encourage them to stay in their natural surroundings as long as possible, without the risk of becoming a burden for other household members by not going to retirement homes.

Keywords: elderly people, long-term support, community services, the formal and the informal care system, encouragement.

* Овај рад је примљен 22. априла 2020. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. августа 2020. године.